

AŞINA ZHONG'UN MEZARI HAKKINDA KISA BİR İNCELEME

Eyüp SARITAŞ*

Özet

Çin sınırların içinde Göktürk dönemine ait mezarların sayısı şimdilik oldukça sınırlıdır. Taht mücadeleleri ve diğer tarihi sebepler nedeniyle vatanlarını terk edip dönemin Çin başkenti Chang'an'da yaşamak zorunda kalan Göktürk kağanlık sülalesine mensup tarihi şahsiyetlerin sayısının hiç de az olmadığı anlaşılmaktadır. Çin'de keşfedilen Göktürk dönemine ait ilk mezar Aşina soyuna mensup Aşina Zhong'a aittir. 20 yüzyılın 70'li yılların ilk yıllarında açılan söz konusu mezardan çıkarılan kalıntılar ağırlıklı olarak Çin etkilerini taşımaktadır. Oldukça geniş olarak inşa edilen Aşina Zhong'un mezar odalarının büyük bir kısmı, Göktürk tarzında giyinmiş resimler çizilmiştir. Ayrıca mezarın içinde bulunan mezar taşı da Çin karakterleri ile oldukça sanatkarane bir şekilde yazılmıştır ki, bu tür mezar taşlarının benzerlerini, günümüzde Xi'an'daki Yazıtlar Müzesi'nde bol miktarda bulunmaktadır. Çin kaynakları bize Aşina Zhong'un Çin hükümdarının yönetimi altına girdiğini ve ömrünün büyük bir kısmını Çin'de geçirdiğini bildirmektedir. Bu makalede Aşina Zhong ve onun Çin'in Tang dönemindeki başkenti Chan'an'a yaklaşık 20 km uzaklıktaki Xianyang şehri yakınlarında ortaya çıkarılan mezarında bulunan kalıntılar hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır.

A Short Study About Ashina Zhong's Tomb

Abstract

Number of tombs belonging to Gokturk period within the borders of China is rather limited for now. It is understood that the number of people, who were members of Gokturk Khanate Dynasty and who had to leave their homeland and lived in Chang'an, which was the Chinese capital at the time, due throne struggles and other historical reasons, was not as limited as that. First tomb belonging to Gokturk period discovered in China belongs to Ashina

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi)
(eyupsaritas1991@hotmail.com).

Zhong, who was the member of Aşina Dynasty. Remains, which were taken out from the said grave that was opened in early 70s of the 20th century, carry mostly the Chinese influences. Major part of the walls of the tomb chambers built for Aşina Zhong, were covered with drawings of human figures wearing Gokturk attires. In addition, the tombstone found inside the tomb was written with Chinese characters in a very artistic fashion reminding us the similar inscriptions found in abundance today in Museum of Inscriptions located in Xi. Chinese resources inform us that Aşina Zhong gone under the ruling of Chinese Emperor and lived majority of his live in Chine. An attempt of evaluating Aşina Zhong and the remains discovered inside his tomb, which was found near the Xianyang city, 20 km away from Chang'an, capital city of the Tang Era in China, shall be the main purpose of this article.

Çin'de Göktürk arkeolojisine dair kazı çalışmaları 1950'li yıllarda başlamıştır. Göktürklerin coğrafi olarak dağıldıkları bölgeleri Moğolistan Cumhuriyeti ile İç Moğolistan Moğol Otonom Bölgesi oluşturmaktadır. Bunların yanında Göktürklerin hakim olmadıkları coğrafyada da Göktürlere ait arkeolojik kazı yerleri ortaya çıkarılmıştır. Bu kazı yerlerinde ortaya çıkarılan mezarların bazıları, çeşitli nedenlerden dolayı ülkelerini terk edip Çin'in Tang (唐) dönemindeki başkenti olan günümüzdeki Shaanxi (陝西) eyaletinin başkenti olan Xi'an (西安) ile buraya yaklaşık olarak 20 km uzaklıktaki Xianyang (咸陽) şehirlerine gelip yerleşen ve Çin hükümdarlarının hizmetine giren Aşina Sülalesi'ne mensup tarihi şahsiyetlerine aittir.

Bizim tespitlerimize göre Çin topraklarında Aşina sülalesine mensup ilk mezar Aşina Zhong'a (阿史那忠) aittir. Araştırma konumuz olan mezara değinmeden önce Aşina Zhong hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Çin kaynaklarında Aşina Zhong hakkında çok detaylı bilgilere rastlanmamaktadır. Eski Tang Hanedanı Kitabı'nın (旧唐书) 109. ve Yeni Tang Hanedanı Kitabı'nın (新唐书) 110. bölümünde kısa bilgiler yer almakta olup söz konusu kaynaklardaki kayıtların içeriği ana hatlarıyla aynıdır.

Aşina Sunishi'nin (苏尼失) oğlu olan Aşina Zhong, İl Kağan'ın Çinliler tarafından yakalanması sırasında yardım etmiş, bundan dolayı Sol Savunma Generalliği'ne terfi ettirilmişti. Ayrıca Dinxiang vilayeti reisinin kızı ile evlendirilmişti. Kendisine Tang Hanedanı'na yardımlarından ötürü vefakar

anlamına gelen “Zhong” lakabı verilmişti. 635 yılında Sağ Muhafızları Generalliği’ne yükseltildi. Simo, 641’de Göktürk Kağanı yapıldığında, Aşina Zhong onun Sol Bilge Prensi olarak (Zou Xian Wang) tayin edildi. Çin sınırlarından çıktıklarında başarısız oldular ve tekrar Çin’in hizmetine girdiler. 650 yılında Xue Guo dükü¹ makamına getirildi. Akabinde kendisine “Sağ Cesur Muhafızları Büyük Generalliği” ünvanı verildi. Göktürk tarihi alanında yaptığı araştırmalar ile tanınan ünlü Çinli alim Liu Maicai ‘a göre 674 yılında öldüğünde Garnizon Büyük Generalliği sunuldu ve Tang Hanedanı imparatorlarının gömüldüğü Chaoling’e defnedildi.² Oğlu Xian ise Jie Guo Dükü payesi mirasını aldı. Zhuigong Saltanat yıllarında (685-688) Sepuqing (Sarayın Arabaları ve Atları Dairesi Başkanı) olarak görev yaptı.³ Aşina Zhong’un mezar yazıtı hakkında oldukça değerli ve ayrıntılı bir araştırma yapan Çinli bilim adamları Chen Yu ile Du Xiaoqin Batı Bölgeleri’ndeki görevini tamamladıktan sonra 675 yılının Mayıs ayında Luoyang Sidi’de ölmüş, mezar taşı aynı yılın Ekim ayında yazılmıştır.⁴

1. MEZARIN BULUNUŞU

Aşina Zhong’un mezarı Shaanxi eyaletinin başkenti Xi’an’a bağlı Liqian (礼泉) ilçesinin Xizhou köyünün 300 m. batısında yer alan Çin hükümdarı Tang Tai Zong’un (唐太宗) mezarının yakınlarında 1972 yılının haziran ayında ortaya çıkarılmıştır.⁵

2. MEZARIN YAPISI

Oldukça büyük ebatta inşa edilen bu mezar uzunca bir koridor, beş adet oyularak yapılmış delik ve beş adet avlu, bir koridor ve üç adet mezar

1 Prof. Dr. Ahmet Taşağıl her ne kadar burada Avrupa tarih terminolojisine uygun olan “Dük” sözcüğünü kullanmayı tercih etmiş olsa da, biz bu sözcük yerine “Yönetici” tabirinin kullanılmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz.

2 Ahmet Taşağıl, “Gök-türkler” Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1999, s. 53.

3 Liu Mau-tsai, “Çin Kaynaklarına Göre DOĞU TÜRKLERİ”, Selenge Yayınevi, İstanbul 2006, s. 363.

4 Chen Yu-Du Xiaoqin, “Cong Ashina Zhong Muzhi Kao Luo Binwang Cong Jun Xiyu Shishi (Aşina Zhong’un Mezar Taşındaki Kayıtlara Göre Luo Binwang’ın Gözüyle Batı Bölgeleri Hakkındaki Tarihi Gerçekler)”, Zhongguo Gudai, Jindai Wenxue Yanjiu (Çin Eski ve Modern Dönem Edebiyat Araştırmaları), Sayı 12 2008, s. 56.

5 “Tang Ashina Zhong Mu Fajue Jian Bao (Aşina Zhong’un Mezarının Bulunuşu İle İlgili Rapor)”, Shaanxi Eyaleti Arkeolojik Eserler Yönetimi Komisyonu-Liqian İlçesi Zhaoling Kültür Müdürlüğü, Kaogu (Arkeoloji) 1977 Sayı 2, s. 132.

odasından oluşmaktadır. Koridor ve mezar odalarına tuğlalar döşenmiş olup, bu tuğlaların uzunluğu 32 cm, genişliği 15 cm, kalınlığı ise 6 cm'dir. Diğer pek çok mezar gibi Aşina Zhong'un mezarı da hırsızlar tarafından soyulmuştur. Her ne kadar mezar odaları ve koridorun çatı kısmı çökmüş olsa da koridorun zeminine döşenmiş tuğlalar günümüze kadar sağlam olarak gelebilmiştir. Mezar güney-kuzey istikametinde inşa edilmiştir. Güney ucundan kuzey ucuna toplam uzunluğu 55 m'dir. Mezar koridorunun uzunluğu 19 m, genişliği 2.7 m. ile 3.15. arasında değişmektedir. Mezar odaları kare şeklindedir ve her bir kenar 3.7 m.'dir. Mezar odasının tavanı ile tabanı arasındaki mesafe 12.7 m.'dir. Mezar odasının batı köşesine tuğladan inşa edilmiş tabut yer almaktadır. Bu tabutun uzunluğu 3 m., genişliği 2.1 m. yüksekliği 0.30 m.'dir. Mezar odalarının doğu kesiminde tuğlalar döşenerek yol inşa edilmiştir.

3. MEZARDAN ÇIKARILAN KALINTILAR

Aşina Zhong'un mezarı hakkında incelemeler yapan arkeologların raporlarına göre bu mezar iki kez hazine arayan hırsızlar tarafından soyulmuştur. Mezar odalarında çömlek ve porselen eşya kalıntılarının yere atılarak kırıldığı anlaşılmaktadır. Toprakta yapılmış kalıntılarının sayısı 74'tür.

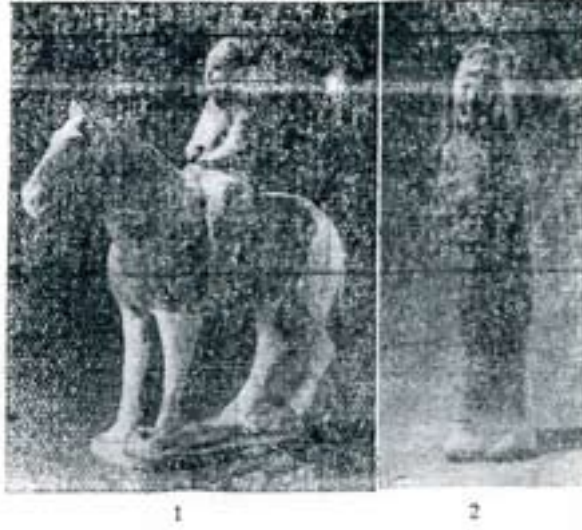
a. İnsan Heykelleri

Bunlar arasında iki küçük kutu içinde 6 adet erkek heykel bulunmuştur. 54 heykel şapka giymiş bir şekilde imal edilmiştir. Bu heykellerin sadece 6 tanesi tam olarak korunabilmiştir. Ayakta durur vaziyette olan bu heykeller sağ ellerini bellrine koymuş şekildedir, sol elleri ise serbest olarak bırakılmıştır. Heykellerin yüksekliği 22 cm'dir. (Resim-2)

Heykeller arasında 8 tanesi ata binmiş süvari erkek asker şeklinde tasvir edilmiştir. Bunların da bir kısmı eksiktir. Kadın heykellerinde olduğu gibi asker heykellerin başında şapkalar vardır. Vücuda tam olarak oturmuş giysilerin bulunduğu bu askerlerin bindiği atlar kırmızı boyalıdır. Bu heykellin yüksekliği 37 cm'dir. (Resim -1)

Aşağıdaki 2 numaralı resimde de görüldüğü üzere bu heykellin başında

bir tür şapka da bulunmaktadır. Heykellerin 6 tanesi kadın heykeli olup bütün olarak günümüze kadar gelememiştir. (Resim-2)

Resim-1

Resim-2

b. Hayvan Heykelleri

Mezarın doğu kesimine bırakılmış bir kutu içinde bulunan 4 hayvan heykelinin tamamı topraktan imal edilmiş olup, biri yere uzanmış olarak tasvir edilen köpek heykelinin uzunluğu 9 cm'dir. Bundan başka iki küçük domuz ve 1 adet tavuk heykeli de ortaya çıkarılmıştır. Domuz heykelinin uzunluğu 10-11 cm, tavuk heykelinin uzunluğu ise 7 cm'dir.

c. Toprak ve Porselen Eşyalar

Bu tür eşya kalıntılarının toplam sayısı 4 olup, porselen olanlar beyaz renklidir. Bu eşyalar mezar koridoru üzerinde bulunmuştur. Bu kapların en sağlam olanı toprak bir çömlek olup, taban kısmı kırılmamıştır, taban çapı

4.6 cm, yüksekliği 10 cm'dir. (Resim-3)

图三 白瓷罍

Resim-3

Diğer 2 kap ise porselen-toprak karışımı bir bileşimden oluşmaktadır. Mezar odasında ortaya çıkarılan bu kapların bel kısımları beyazdır, diğer kısımları sarı renklidir. Günümüze kadar tam olarak gelememişlerdir. Tabanlarının çapı 10 cm'dir. Bunlardan başka mezarın doğu kesiminde küçük bir kutu içinde 13 adet çizme keşfedilmiştir. (Resim-4) Bu kaplardan başka demirden yapılmış 4 adet kilit de ele geçmiştir. Kilitlerin uzunluklarının 17 cm olup mezar koridorunda iki küçük kutu içine yerleştirilmiş olarak gün yüzüne çıkarılmıştır.

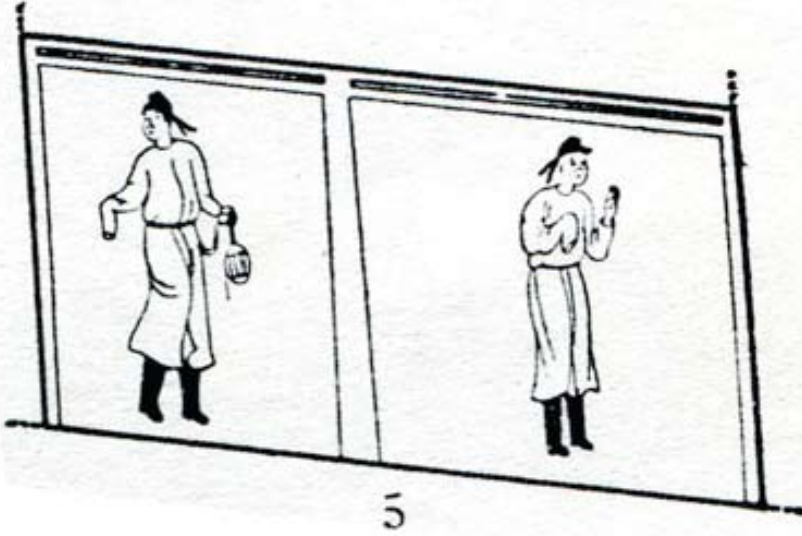
图四 泥靴

Resim-4

d. Duvar Resimleri

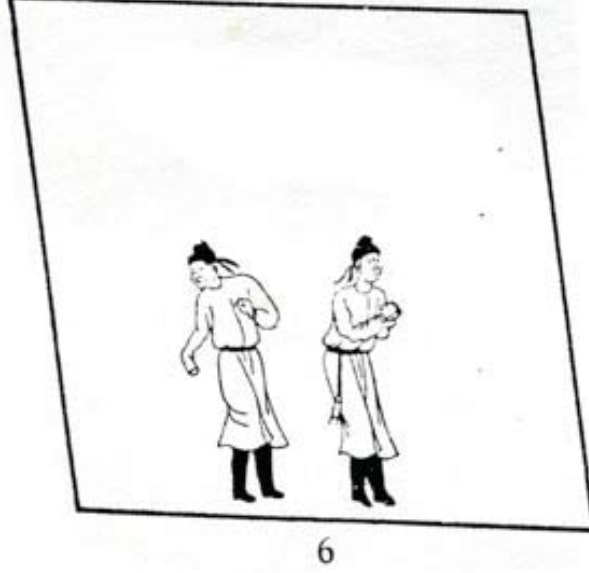
Aşina Zhong'un mezarının en fazla göz çarpan özelliği mezarın duvarlarında çok sayıda duvar resimlerinin varlığıdır. 46.4 m. uzunluğundaki mezar koridorunun doğu kesimindeki avlu duvarlarında oldukça fazla sayıda duvar resmi dikkati çekmektedir. En ön kısımdaki büyük bir ejder resminin baş ve sırt kısımları eksiktir.

Bundan başka at, sığır ve deve gibi başka hayvan resimleri de mevcuttur. Bu duvarda toplam 10 adet de insan resmi yer almaktadır. İnsan resimlerinin boyutları gerçek boyutlarına oldukça yakındır. Buradaki insan resimlerinin uzunlukları 1.5 metredir. İnsan tasvirlerinin başında şapkalar bulunmaktadır. Aşina Zhong'un mezarı hakkında bilimsel raporlarda yer alan resimler incelendiğinde, buradaki duvar resimlerindeki insan figürleri Göktürk giyim özelliklerini yansıtmaktadır. (Resim-5a ve Resim5b) Göktürk tarzı giysilerin tam olarak nasıl oldukları, Zhaoling Kurganı'nda yeni bulunan kırık bir heykelde oldukça belirgin bir durumdur.⁶

Resim-5a

6 Tilla Deniz Baykuzu, "Çin Topraklarındaki Bazı Türk Soylularının Kurganları (VII-VIII.Yüzyıl)", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, Temmuz 2006, s. 17.

Resim-5b

e. Yazıtlar

Mezar odasında bir kutu içerisinde bir adet mezar kapağı ile bir parça taş yazıtı rastlanmıştır. Mezar yazıtı kare şeklinde olup her bir kenarının uzunluğu 58 cm'dir. Yazıtı sanatsal bir kaligrafik tarzda yazılmış 6 sayıdan oluşmaktadır. Bu yazıtta, Çin hükümdarından bir generallik rütbesi alan Aşina Zhen'in yazıtı olduğu ifade edilmektedir. Her bir Çin karakteri düzgünce çizilen bir kare kutu içinde olup, yazıtın kenarları çiçek desenleri ile süslenmiştir. (Resim-6)

Resim-6

Mezar kapağı şeklinde yapılan diğer yazıt çok daha büyük olup toplam 44 satırdan oluşmaktadır. Tüm yazıtta 1759 adet Çin karakteri yer almaktadır. Bu mezar taşı da diğer yazıt gibi kare şeklindedir.⁷ Yazıtın kenar uzunlukları 62 cm'dir. Yazıtın bazı yerleri aşırı derecede aşındığından metnin üst satırları ile orta kısımlarının bazı yerleri tam olarak okunamamaktadır.⁸ (Resim-7)

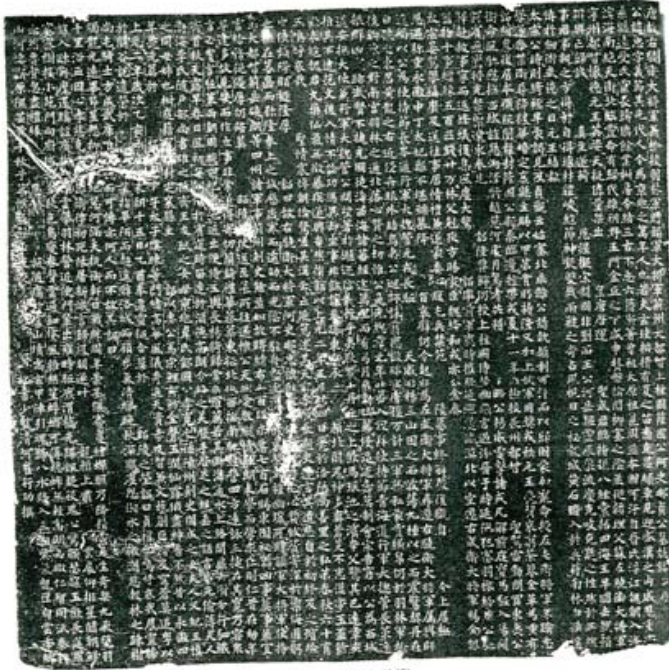
Bu yazıt Tang döneminde Göktürk-Çin ilişkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Her ne kadar Eski ve Yeni Tang Hanedanı Kitapları Aşına Zhong hakkında bazı özetleyici bilgiler verse de, bu yazıt bize bu kağan ile ilgili kaynakları tamamlayıcı bilgiler sunmaktadır.⁹

7 Tang Aşına Zhong, a. g. m. s. 135.

8 Tang Aşına Zhong, a. g. m. s. 136.

9 Chen Zhiqian, "Ashina Zhong Beizhi Kaoshu (Aşına Zhong'un Yazıtı Hakkında Bazı Açıklamalar)", Weibo, 2002 Sayı 2, s. 70.

Resmi Çin yıllıklarında Aşina Zhong ile ilgili bilgiler, daha çok onun kimliği hakkında özet bilgiler içermekte, Aşina Zhong'un Batı Bölgelerinde gerçekleştirdiği faaliyetler hakkında herhangi bir bilgi vermemektedirler.¹⁰ Bu bakımdan burada sözü edilen yazıt çok büyük bir önem arz etmektedir. Örneğin sözü edilen yazıttaki kayıtlara göre Aşina Zhong 644 yılında ve Tongnian saltanat yıllarında (668-670) olmak üzere iki kez Çin hükümdarı tarafından Batı Bölgeleri'nde görevlendirildiğini, dolayısıyla Çin hükümdarı Tang Tai Zong zamanında Xinjiang Uygur Otonom Bölgesi'ndeki Tanrı Dağları'nın güney yolundaki Kuça, Karaşar, Kaşgar ve Hotan'ın Çin egemenliği altına girdiğini ortaya koymaktadır.¹¹

图六 墓志拓本 (1/75)

Resim-7

10 Lin Gan, "Tujue Yu Huihe Lishi Lunwen Xuanji" (Göktürk ve Uygur Tarihi Hakkında Seçme Yazılar), Cilt II, Zhonghua Yayınevi, Pekin 1979, s. 880.

11 Tang Aşina Zhong, a. g. m. s. 80.

Sonuç

Yukarıda da hakkında kısaca bilgiler verilen toprak ve porselen kaplar, duvar rne kadaesimleri, heykeller ve ayakkabılar gibi günlük hayatta kullanılan eşyalar ve sanatsal ürünler ve iki yazıt Çin hakimiyetine girmiş Göktürk kağanlık sülalesine mensup kağanların yaşantıları hakkında bize önemli ip uçları vermektedir. Bu mezardan çıkarılan kalıntılar bize, Aşına Sülalesi'ne mensup Aşına Zhong gibi bazı tarihi şahsiyetler, her ne kadar Çin egemenliğine girseler de ve duvar resimleri gibi kendilerine özgü takım kültürel özellikleri korumayı devam ettirmişlerdir. Ayrıca burada hakkında bilgiler verilmeye çalışılan Aşına Zhong'un mezar stili de geleneksel Göktürk mezar tiplerine benzememektedir. Zira Göktürk ileri gelenlerinin gömüldükleri mezarlar, burada gördüğümüz mezarlara göre daha küçük ve sade özelliklere sahiptir. 1994 yılının Mayıs ayında, Xi'an şehrine yaklaşık 20 km uzaklıkta açılan Aşına Huai Dao'nun mezarı da Aşına Zhong'un mezarı gibi Çin tarzı mezar şeklinde inşa edilmiştir. Sayıları oldukça sınırlı olan Göktürk kabile liderlerinin mezarlarından çıkarılan Çince yazılı yazıtlar, Göktürk tarihine dair Çin kaynaklarında bulunmayan bilgiler içermesi sebebiyle, Göktürk dönemi Türk tarihinin aydınlatılması bakımından çok büyük önem arz etmektedirler.

Sayıları sınırlı da olsa, Göktürk liderlerinin gün yüzüne çıkarılan mezarlarının mimari özellikleri ve bunların içinde ortaya çıkarılan buluntular Türk arkeolog ve tarihçileri tarafından incelendiğinde çok daha detaylı ve değerli bilgilerin elde edilebileceği şüphesizdir.

BİBLİYOGRAFYA

BAYKUZU Tilla Deniz, "Çin Topraklarındaki Bazı Türk Soylularının Kurganları (VII-VIII.Yüzyıl)", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt XXI, Sayı 1, Temmuz 2006.

CHEN Yu-Du Xiaoqin, "Cong Ashina Zhong Muzhi Kao Luo Binwang Cong Jun Xiyu Shishi (Aşına Zhong'un Mezar Taşındaki Kayıtlara Göre Luo Binwang'ın Gözüyle Batı Bölgeleri Hakkındaki Tarihi Gerçekler)", Zhongguo Gudai, Jindai Wenxue Yanjiu (Çin Eski ve Modern

Dönem Edebiyat Araştırmaları), Sayı 12 2008.

CHEN Zhiqian, “Ashina Zhong Beizhi Kaoshu (Aşina Zhong’un Yazıtı Hakkında Bazı Açıklamalar)”, Wenbo, 2002 Sayı 2.

LIN Gan, “Tujue Yu Huihe Lishi Lunwen Xuanji” (Göktürk ve Uygur Tarihi Hakkında Seçme Yazılar), Cilt II, Zhonghua Yayınevi, Pekin 1979.

“TANG Ashina Zhong Mu Fajue Jian Bao (Aşina Zhong’un Mezarının Bulunuşu İle İlgili Rapor)”, Shaanxi Eyaleti Arkeolojik Eserler Yönetimi Komisyonu-Liquan İlçesi Zhaoling Kültür Müdürlüğü, Kaogu (Arkeoloji) 1977 Sayı 2.

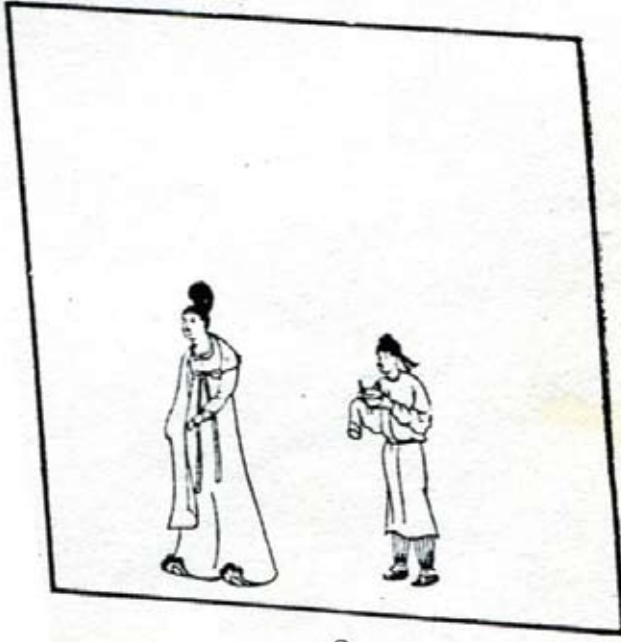
TAŞAĞIL Ahmet, “Gök-türkler” Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1999.

LIU Mau-tsai, “Çin Kaynaklarına Göre DOĞU TÜRKLERİ”, Selenge Yayınevi, İstanbul 2006.

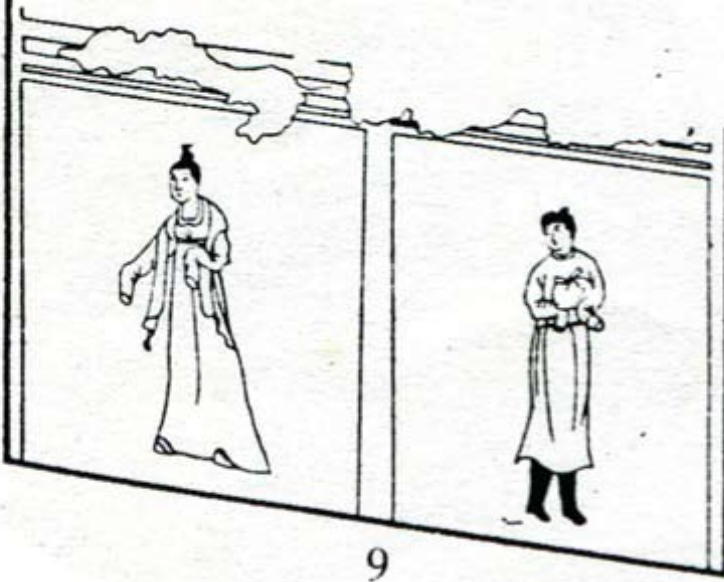
Aşina Zhong’un mezarında bulunan aşağıdaki resimler onların erkek bayan giyimleri hakkında bize net fikirler vermektedir:

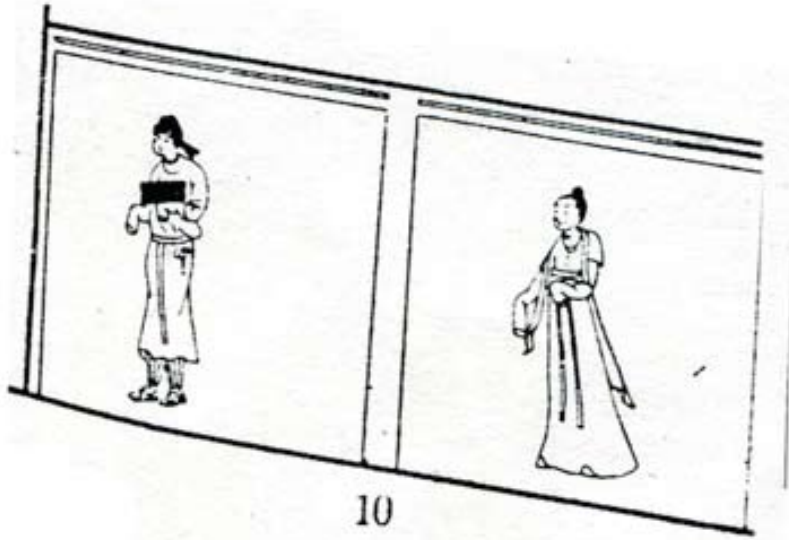
2

8

9

10

11